

GLOSY K CELKU I DETAILŮM HUDEBNĚ TEORETICKÉ VÝCHOVY

Ctirad Kohoutek

Žijeme v době velkých společenských přeměn u nás i v měřítku světovém. Taková doba si v mnoha odvětvích lidské práce vynucuje nové zvažování a vytváření smyslu, cíle a hodnoty různých pracovních oborů včetně kvantity a kvality činnosti, potřebných podmínek a materiálního zabezpečení k jejich úspěšné funkci. Činíme tak tedy i v oblasti výchovy, hudební výchovy jako její součásti a hudebně teoretické výchovy, resp. zúženěji hudebně teoretické výuky, jako její složky.

Naše dnešní uvažování v rámci tohoto zaměření:

- může a mělo by být vyvíjeno bez jakýchkoliv omezujících tabu, konvencí, setrvačností;
- mělo by být smělé, využívající nejlepších zkušeností a myšlenek, ať byly dosaženy kdekoliv ve světě či v globálu úplného, nevykleštěného duchovního bohatství naší historie i současnosti;
- mělo by u zjištěných problémů a nedostatků vyústit v návrhy opatření a postupů při jejich řešení /krátkodobějším či dlouhodobějším, reálném, zásadně však před potížemi předem ne-rezignujícím/.

Kolika chyb jsme se opakovaně v minulých letech dopouštěli nekvalifikovaným, apriorním, autoritativním odmítáním, nedotahováním, rozměňováním, odkládáním až postupným vytrácením se i mnoha dobrých úvah, seriózně promyšlených koncepcí a vyčerpávajících dlouhodobých úsilí. Celkově neutěšené společenské postavení a stav naší hudební výchovy, a tím i celkově hodnotově snížená úroveň našeho hudebního klimatu hovoří za vše. V naději, že už nedopustíme podobné chyby /byť zase z jiných tzv. objektivních důvodů/ opakovat, přecházím od tohoto stručného úvodu k podstatě svého referátu.

V zájmu jeho stručnosti jsem eliminoval rozvádění lákavých a samozřejmě velmi užitečných podkladových analýz, myšlenkových

východisek, souvislostí. Zvolená forma vybraných glos, tezí snad postačí pracovnímu centru /kolektivu, skupině/ pro oblast hudebně teoretické výchovy /resp. výuky hudebně teoretických disciplín/ k tomu, aby je zahrnuje spolu s dalšími úvahami ze všech dřívějších, současných i budoucích zdrojů do svého soustavného a dlouhodobého programu činnosti. Takové centrum /skupinu, kolektiv/ odborníků, kteří v této mimořádně důležité oblasti teorie aktivně působí nebo jí chtějí aktivně pomoci, navrhuji v nejkratší lhůtě integrovat, aktivizovat, respektive vyvolat v život.

Za jeden z nejvážnějších výchozích problémů hudebně teoretické výchovy /výuky/ považuji přesvědčivé zdůvodnění a prosazení její správné pozice vůči výchově /výuce/ hudebně praktické. Udivuje totiž sílící nechuť mnoha hudebních praktiků /pěvců, instrumentalistů, někdy i dirigentů, skladatelů, režisérů/, ale i kritiků, manažerů aj. - a to v rovině žáků, studentů, ale i učitelů - věnovat patřičný čas hudebně teoretické součásti své profese. Studium hudebně teoretických disciplín bývá dodnes prováděno nezájmem, absencí studijní motivace, odporem, někdy i strachem.

Jeden z konkrétních příkladů. Na ZUŠ chodí žáci z počátku převážně s velkou chutí i bez nástrojů do přípravy, kde se dovídají zajímavé teoretické věci o hudbě a kolem ní. Už však po půl roce se až do konce I. studijního cyklu /tj. 7. ročníku/ zaujetí pro tuto naukovou oblast většinou rychle vytrácí. Bohužel již v samostatných, od praxe většinou oddělených hodinách, které se mj. stávají až postrachem pro nervy mnohých učitelů, doplňujících si hodinami hudební teorie pouze své úvahy, sílí žákovský rozptýl, pocit studijní zbytečnosti, vzrůstá nekázeň. Děti přinášejí i písemné žádosti rodičů, aby byly od docházky do hudební nauky osvobozeny. Vinnu na tomto jevu mají i objektivní potíže narůstajícího činnostního spektra a zatížení žáků, vzdálenosti bydliště, přetíženost rodinného provozu zvláště ve větších městech, problémy zdraví a hierarchie hodnot vůbec, vzrůst pragmatických názorů na život, apod. Není však už zde položeno

jádro budoucího rozporu mezi hudební praxí a teorií, kterou později pokládají za nutné zlo i přemnozí studenti konzervatoří i vysokých škol?

Není asi už dosti účinné pouze poukazovat na nepřeberné a odvěké důkazy mnohofunkčních vazeb praxe a s ní spjaté teorie, jinak řečeno dovedností, podpořených uvědomělou empirií i zobečňujícím myšlením. Asi je zapotřebí mimoto nově a nezaujatě posoudit, zdali se obsah, didaktika i metodika hudebně teoretických disciplín /včetně učebních textů i jiných pomůcek/ příliš nevzdálily potřebám praxe, není-li v nich i setrvačný, nezáživný až samoučelný balast - je-li prostě čas věnovaný jejich studiu efektivně, vůči příslušné praxi odůvodněně a přitažlivě naplněn.

Určitá analogie existuje např. při studiu jazyků. Školní výuka je až na výjimky dosud natolik schematická, nediferencovaná, toporná, na hony vzdálená Komenského zásadě "škola hrou" /schola ludus/, že se nelze ani divit, že plnohodnotného cíle výuky, nedeformované ani jednostranným prakticismem ani jednostrannou teorií "an sich", nebývá většinou dosaženo.

Vynořují se bezprostředně problémy návazné, odvozené. Existuje nejen značně diferencovaná potřeba úrovně hudebně teoretických znalostí, ale také značně diferencovaná studijní schopnost a kapacita požadované úrovně znalostí dosáhnout. Zkušení pedagogové dávno vědí, že je nemožné /i neúčelné/ snažit se unifikovat hudebně teoretické znalosti u studentů různých hudebních či hudebně vědních oborů, na různých typech škol apod. Stejně známá /i když některými pochybnými cíli tzv. jednotné školy v mnohém násilně potlačovaná/ je i další pedagogická zkušenost, že v každém /a to i výběrovém/ kolektivu se zpravidla vždy najdou jedinci studijně průměrní, podprůměrní i nadprůměrní/ přičemž laťka průměru je ovšem posuvná/. Obojí ovšem jen zřídka-kdy plně respektuje pojetí a organizace hudebně teoretické výuky včetně koncepce a vybavení našich učebnic /učebních textů/. Dalším úkolem by tedy mělo být nové pojetí a nová organizace v tomto směru, kdy podprůměrnost by mohla být soustavně potlačo-

vána, překonávána, průměrnost moderními formami didaktiky a metodiky /např. skupinovým vyučováním, autodidaktickou konkurenční soutěživostí aj./ a výběrem neeliminovatelného látkového minima upevňována a zvyšována, a nadprůměrnost všemi prostředky podporována a motivována.

Vždy si při podobných úvahách vzpomenu na vyzkoušenou mnoholetou učitelskou praxi svého otce Hynka, který dokázal i v obávané matematice na II. stupni tehdejší devítiletky soutěžit několika skupinek žáků v rámci třídy, vedených volenými nejlepšími z nich - učitelovými pomocníky, zástupci -, vzbudit takový zájem o učební látku tohoto předmětu, že se stala dominantním zájmem celého žakovského kolektivu.

Naším úkolem by tedy mělo být co nejdříve znovu posoudit účelnost učebních osnov a organizace hudebně teoretického vyučování a zahájit zpracování uceleného komplexu moderních, stručných, přehledných hudebně teoretických učebnic tj. pomůcek /např. audiotextů, videotextů, přehledů, souborů ukázek apod./, a to i pro různé specializované obory /nebo alespoň skupiny příbuzných oborů/ a různé typy škol. Nové učební texty by měly obsahovat ve výrazně odlišné grafické úpravě dvě až tři vrstvy učiva: neredukovatelné minimum, střední kvantum a doplňující kvantitativní i kvalitativní rozvedení látky včetně odkazů na rozšiřující domácí i zahraniční literaturu.

Přidruženým významným úkolem, za jehož cílevědomé a soustavné řešení se rovněž velmi přimlouvám, je koncentrování a vyústění všech dosavadních snah alespoň v učebnicovou unifikaci hudebně teoretické terminologie. O nutné modernizaci vybavení tříd pro hudební teorii - v souvislosti se zmiňovaným lepším vybavením pomůckami vůbec - se už nechci ani příliš šířit. Mnohde se zvláště na nižších stupních škol vybavenost tříd podstatně zlepšila, ale na konzervatořích a vysokých školách stále ještě zůstává většinou na nevyhovující, s analogickými učilišti v zahraničí nesouměřitelné úrovni. Je to záležitost letitá. Její změna je proto stále naléhavější. V kulturním státě s takovou hudební

tradicí, o jakou se stále můžeme oprávněně opírat, by se pro ni měly už konečně najít prostředky.

Další závažný odvozený problém, jehož jsme se už dotkli, nás již mnoho let pronásleduje se zvyšující se intenzitou. Je to problém trvalé expanze obsahu studia, a tím i požadavků na úroveň specializace, střetávající se s neméně narůstajícími obsahy většiny ostatních životně důležitých i zájmových oblastí činnosti, přitom současně se střetávající s omezenou časovou, psychickou i fyzickou kapacitou člověka. Ta nemá již mnoho reálných rezerv.

Tyto střety může patrně vyřešit pouze permanentní vyvažování obezřetné redukce všech tří vzpomenutých studijních kvant s jejich stálými inovacemi, odrážejícími vývoj hudební praxe i teorie až do současnosti. Konzervativní roztržka mezi hudební teorií a praxí, vznikající často ukončováním vzdělání v teorii v takovém jejím stadiu, jež koresponduje s praxí před několika desítkami let, se zákonitě mstí vůči porozumění soudobému hudebnímu snažení, které cítí jako svou povinnost i obohacování běžných konvencí.

Jiným problémem zůstává nadále rozpor mezi diskontinuitou, rozmanitostí, pestrostí na jedné straně a logikou, utříděností, přehledností na straně druhé při podávání a osvojování učiva. Vzhledem k tomu, že oba komponenty tohoto rozporu jsou při pedagogickém procesu žádoucí, je užitečné uchovat v něm přítomnost obou. Výhodně se jeví zajímavá, stále inspirující a tím neunavující didakticko-metodická mozaika, jíž odpovídá i obsahově pestré rozvržení kapitol učebnice, v zápětí /v učebnici nejlépe v závěru/ zorganizovaná ovšem do co nejnázornější systematiky různých přehledů, grafů, tabulek, souborů pravidel apod.

Zmíněný komponent zajímavosti, pestrosti vybízí i v oblasti hudební výchovy znovu nově vyzkoušet alespoň u vybraných věkových stupňů některé pedagogické metody včetně dříve nepochopených, odmítnutých. Jde např. o Deweyovu metodu laboratorní /tj.

metodu individuálního nebo skupinového laboratorního učení/ nebo metodu problémovou, projektovou, metodu programovaného učení včetně winnetského systému kontroly práce testy, metodu polyestetickou, integrovanou aj. Místo dosavadního převážně tematického, posloupně utříděného, popisného, ale tím většinou statického, naukového organizování a podávání učiva lze uplatnit samostatnější, o žákovskou zvědavost a různé souvislosti, vztahy opřené dynamické zvládnání látky, především jejích důležitých, stěžejních výseků. U metody projektové lze hovořit až o jakémisi podnikání v duševní sféře, o promyšleném plánu /projektu/ nebo sledu projektů, týkajících se připravených vícevrstevných problémů, činností, za něž přebírá i student vlastní odpovědnost.

Z tohoto hlediska směřuje metodika hudebně teoretických disciplín k tomu, aby se výuka uskutečňovala /jak se někde děje/ globálně, celostně, nejspíše na bázi analýz /přesněji vícevrstevných analyticko-syntetických rozborů/ vybraných hudebních tkání, které také v praxi vždy jako celky fungují. Zkušenost ovšem ukazuje, že je přitom nezbytné, aby dílčí rozptýlené poznatky z různých složek a stránek analyzované hudby /z její rytmiky, melodiky, harmonie, polyfonie, tektoniky, ale i instrumentace, sóniky apod./ byly vždy brzy zasazeny do příslušného systému, jehož jsou součástí.

Jinými narůstajícími problémy se zdají být v hudební teorii jednak nutnost užšího sepětí teoretického zázemí hudby artificiální /vážené, závažné/ a nonartificiální /populární, zábavné/, jednak i potřeba větší integrace teoretického zázemí hudby akustické s její moderní součástí elektroakustickou. Obcházení nebo přezírání těchto vztahů při současném fungování hudební praxe tyto problémy neřeší. Jistou náhražkou bývá někde alespoň vyčlenění specifik teorie elektroakustické hudby a pop music do specializovaných výukových časů. Ovšem posílení významu a přitažlivosti hudební teorie vždy jen prospělo, dokázala-li sledovat, absorbovat a systemizovat i jevy, které se jevily jako odtažité, jednostranné, experimentální až neumělecké. Rýsuje se tedy před námi opět nelehký úkol.

Bylo by možné dále a z různých zorných úhlů pokračovat v odkrývání dalších problematických skutečností, nesrovnalostí, stárnoucích konvencí a zaostávání v oblasti naší hudebně teoretické výchovy /výuky/. Můj příspěvek by však neměl vyznít tak, že na ní nenalézám žádné klady. Na všech stupních hudebně teoretického bádání a jeho pedagogicko-propedeutické aplikace máme i řadu výborných odborníků, nadšených a schopných učitelů a organizátorů. Jedině díky jejich často až sisyfovské práci se nám daří udržovat hudební podhoubí našeho kulturního klimatu při životě. Že je však zapotřebí společnou soustředěnou, cílevědomou a efektivní činností novému rozkošatění a hodnotovému prohloubení tohoto života pomoci, to se pokusila má slova znovu a naléhavě připomenout.